

Recensie

Rogier Schumacher, *Neo-avant-garde in Nederland. Museumjournaal als forum van een nieuw kunstbegrip 1961-1973*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010. 368 p. ISBN: 987-90-8964-070-3. E-ISBN: 978-90-4850-776-4. € 55,00.

Het kunsttijdschrift *Museumjournaal* was in de jaren zestig van de vorige eeuw een belangrijk forum voor de opinievorming over moderne beeldende kunst in Nederland. Kunsthistoricus Rogier Schumacher heeft dit tijdschrift, dat van 1955 tot 1996 is verschenen, aan een grondig onderzoek onderworpen.

De overkoepelende doelstelling van zijn boek is het intellectuele klimaat rondom de Nederlandse musea voor moderne en eigentijdse kunst in kaart te brengen. Het initiatief tot oprichting van *Museumjournaal* kwam namelijk uit de museumwereld, waar het blad steeds nauwe banden mee heeft gehouden. Deze link met de museumwereld is bepalend voor de unieke rol die het tijdschrift in de Nederlandse kunstwereld heeft vervuld: via *Museumjournaal* konden de musea voor moderne en eigentijdse kunst het denkraam waar de museale praktijk op steunde zichtbaar maken en verantwoorden. Daarnaast was *Museumjournaal* een belangrijk forum voor de ontwikkeling van – en het debat over – ambitieuzere vormen van

kunstkritiek. De voornaamste vraag die Schumacher tracht te beantwoorden heeft betrekking op de beeld- en oordeelsvorming over moderne en eigentijdse kunst in *Museumjournaal*: hoe is die verlopen en wat was de kwaliteit ervan? Het boek laat zien voor welke kunstenaars en kunstgerelateerde kwesties de uiteenlopende redacties en auteurs belangstelling toonden en welke posities ze innamen. Daarnaast reconstrueert Schumacher de opvattingen over kunst en maatschappij die deze keuzes hebben gemotiveerd. *Close readings* van een groot aantal beschouwende teksten uit *Museumjournaal* worden daarom aangevuld met een breed spectrum van achtergrondinformatie, ontleend aan diverse publicaties, archieven en gesprekken met personen uit de omgeving van het tijdschrift.

Gezien de complexiteit van het onderwerp en de hoeveelheid informatie waarmee de lezer wordt geconfronteerd is het een zegen dat het boek helder is gestructureerd en vormgegeven. De vijf hoofdstukken volgen in grote lijnen de chronologische ontwikkeling van het denken en de informatievoorziening over de moderne en eigentijdse kunst in *Museumjournaal* gedurende de eenenveertig jaar van zijn bestaan. Deze periode verdeelt Schumacher in drie tijdvakken – een indeling die in feite overeenkomt met het

aloude principe van opkomst, bloei en verval.

In de periode 1955-1961 vervulde *Museumjournaal*, als enige Nederlandstalige tijdschrift voor moderne en eigentijdse kunst, een pioniersfunctie. Het blad werd opgericht als een gezamenlijk publiciteitsorgaan van het Stedelijk Museum Amsterdam, het Van Abbemuseum en het Rijksmuseum Kröller-Müller. Redactieleden werden gerecruteerd uit de directies en medewerkers van deze drie musea. De enige uitzondering was Vincent Willem van Gogh, neef van de bekende kunstenaar en erfgenaam/beheerder van diens artistieke nalatenschap. Verder bestond de harde kern van de redactie uit Willem Sandberg, Bram Hammacher, Edy de Wilde en Hans Jaffé. Hun redactionele werk voltrok zich tegen de achtergrond van een internationaal canoniseringsproces, waarin de verworvenheden van de vooroorlogse avant-gardebewegingen tegen het licht werden gehouden. Hoewel de redactieleden er uiteenlopende kunstvisies op nahielden en ook vanuit hun specifieke institutionele inbedding soms afwijkende belangen hadden, typeert Schumacher de toonzetting van *Museumjournaal* in deze periode als een van 'geënceneerde eendracht'. Wat de redactieleden bond was de gezamenlijk gedragen missie om bij een breed publiek draagvlak te creëren voor de moderne en eigentijdse kunst. Deze opdracht werd ook van overheidswege gesteund. Binnen het sociaal-culturele klimaat van de wederopbouw leefde de gedachte dat kunst een belangrijke bijdrage kon leveren aan het maatschappelijk herstel en het toewerken naar een vrije samenleving. Het utopisch avant-gardismebegrip van Willem Sandberg, dat vooral in het

vooroorlogse constructivisme geworteld was, sloot hierbij aan. Het was een dominant geluid in de beginjaren van het tijdschrift dat nog lang zou nagalmen.

Het tijdvak 1961-1973 vormt de kern van het boek. In deze periode speelde *Museumjournaal* een belangrijke rol bij het introduceren van een aantal nieuwe internationale kunststromingen, zoals Nul/Zero, arte povera, nouveau réalisme, pop art, minimal art en conceptuele kunst. Het Nederlandse publiek kon hier kennis mee maken dankzij een aantal spraakmakende tentoonstellingen, zoals *Kompas 1 en 3*, *Vormen van de kleur*, *Minimal Art*, *Op losse schroeven* en *Sonsbeek '71*. In *Museumjournaal* werden deze tentoonstellingen niet alleen uitgebreid becommentarieerd maar werden er ook inhoudelijke discussies gevoerd over de betekenis van deze nieuwe artistieke tendensen. Anders dan vroeger werd nu niet naar consensus gestreefd maar juist naar een kritisch debat. Schumacher heeft getracht om structuur aan te brengen in de veelheid van discussiepunten en opvattingen door deze vanuit drie invalshoeken te bekijken. Ten eerste reconstrueert hij de beeld- en opinievorming over de nieuwe kunststromingen. Vervolgens buigt hij zich over verschillende visies op de functie van het museum voor moderne kunst die in het tijdschrift werden geventileerd. Ten slotte bespreekt hij verschillende vormen van kunstbeschouwing, zoals die in *Museumjournaal* werden bepleit en beoefend.

Een leidmotief in al deze debatten is de vraag naar de maatschappelijke relevantie van hedendaagse kunst en hoe deze te rijmen valt met de autonomie van het kunstwerk. De kunstvisie van de hoofdredacteur Wim Beeren was in dit opzicht ambivalent: kunst moest zowel sociaal

werkzaam als een autonoom verschijnsel zijn. Andere redactieleden en auteurs deelden deze tweeslachtige opvatting of kozen voor één van de twee uitersten. Een theoretisch model dat het mogelijk zou hebben gemaakt de tegenstelling tussen de autonomiegedachte en de eis van maatschappelijke werkzaamheid te overstijgen, kwam niet tot stand. Het niveau van de theoretische debatten in *Museumjournaal* bleef in dit verband achter bij de theorievorming over de (neo-)avant-garde van internationaal vermaarde theoretici als Peter Bürger, Benjamin Buchloh en Hal Foster.

Over het geheel genomen overheerste in *Museumjournaal* de aan het vooroorlogs constructivisme ontleende gedachte dat kunst een constructieve bijdrage moet leveren aan maatschappelijke transformatieprocessen. Dit denkbeeld vond zijn weerslag in de interpretaties van zowel eigentijdse als klassiek moderne kunststromingen, die daardoor soms wat eenzijdig of zelfs curieus uitvielen. Zo interpreteerde de schrijver en medewerker van het Haags Gemeentemuseum Enno Develing de non-hiërarchische compositiemethodes van de minimalisten als een rechtstreekse reflectie van een democratische maatschappijvisie. Artistieke tendensen die bepalend zijn voor het complexe neo-avant-gardebegrip van Bürger, Buchloh en Foster bleven in *Museumjournaal* onderbelicht. Dit geldt voor subversief agerende stromingen als dada, surrealisme, fluxus en de situationisten, evenals voor de institutionele kritiek en kunst met een theoretisch-discursief uitgangspunt (bijvoorbeeld van Daniel Buren, Hans Haacke, Lawrence Weiner). De toenemende institutionalisering van de avant-garde, die door

Bürger en de situationist Guy Debord scherp aan de kaak is gesteld, werd in de kringen van *Museumjournaal* juist begroet omdat ze de maatschappelijke werkzaamheid van kunst leek te waarborgen.

De periode 1974-1996, ten slotte, wordt door Schumacher gekarakteriseerd als het 'zoeken naar nieuwe wegen'. Dit klinkt optimistisch maar feitelijk raakte *Museumjournaal* in deze periode zijn invloedrijke positie in de Nederlandse kunstwereld geleidelijk kwijt. De redenen waren veelvuldig en complex. Een factor was het sterk gegroeide abonneebestand, dat ertoe leidde dat het productie- en distributieproces moest worden geprofessionaliseerd. Als gevolg kwamen de vanouds hechte banden met de museumwereld onder druk te staan. Voor de musea, die in deze periode op grond van het veranderende overheidsbeleid en de steeds commerciëlere kunstsector met grote organisatorische en financiële veranderingen te maken kregen, werd het faciliteren en mede financieren van een steeds onafhankelijker opererend tijdschrift steeds minder aantrekkelijk. Daarnaast kreeg *Museumjournaal* in deze periode concurrentie van een aantal andere tijdschriften, zoals *Kunstbeeld*, *Metropolis M*, *Perspectief* en *Jong Holland*. Met dit alles moest *Museumjournaal* zich opnieuw en scherp profileren. Het debat over kunst dat in het tijdschrift werd gevoerd werd daardoor eenvormiger en rechtlijniger. Met deze meer specifieke kijk op kunst slaagde *Museumjournaal* er echter niet meer in een breed lezerspubliek te bereiken.

Al met al is *Neo-avant-garde in Nederland* een zorgvuldig gerechercheerd boek dat inzicht geeft in hoe de beeld- en oordeelsvorming over moderne en eigentijdse kunst in Nederland in de tweede

helpt van de twintigste eeuw is verlopen. Schumacher doet recht aan de complexiteit van dit proces door te laten zien hoe persoonlijke voorkeuren en opvattingen, maatschappelijke en politieke ontwikkelingen evenals institutionele kwesties onlosmakelijk met elkaar zijn verstrengeld. Daarnaast geeft het boek boeiende inzichten in de ontwikkeling van het denken over kunst van een aantal coryfeeën in de Nederlandse kunstwereld. Ten slotte laat het boek zien hoe een kunsttijdschrift een forumfunctie kan vervullen in – maar ook ten onder kan gaan aan – het dynamische veld van gedeelde en contrasterende opinies en belangen dat ‘de kunstwereld’ heet. Het is een veelomvattend boek waarin de auteur een veelheid aan doel- en vraagstellingen tracht te coördineren. Dit lukt hem niet overall even goed. Vooral in de hoofd-

stukken gewijd aan de ‘lange jaren zestig’ bekwam me soms het gevoel door de bomen het bos niet meer te zien. Welkome handreikingen voor lezer zijn dan ook de korte biografieën van belangrijke redactieleden en auteurs, alsmede een overzicht van de redactiesamenstellingen. De kleurenreproducties van een aantal karakteristieke omslagen van *Museumjournaal*, ontworpen door redactieleden of door Nederlandse kunstenaars en vormgevers, vormen een fraai visueel element en zijn een prettige aanvulling op de helaas nogal spaarzaam geïllustreerde hoofdtekst. Ze geven de lezer ook in visueel opzicht toegang tot het culturele klimaat waarin *Museumjournaal* heeft gefunctioneerd.

•> ANJA NOVAK is docent kunstgeschiedenis aan de Universiteit Leiden en de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag.